ئەنتی یەهوودی، ئوستورەی سیاسی لادان

شیریندوخت دەقیقیان
لە فارسییەوە: دڵشاد خۆشناو

مرۆڤەکان عەقڵیان هەیە، ئایا مێژووش جۆرێک عەقڵی هەیە؟ ئەمانۆئێل کانت لە دەربڕینی بەڕێوەبردنی ڕەفتاری کۆمەڵگە و نەتەوەکان لەگەڵ یەکتر، زاراوەی عەقڵی حیلەبازی بەکار دەهێنا. کانت دەیگووت: سروشت لە کەسانی ناکۆمەڵایەتییەوە دەستی پێکردوە کە لەگەڵ هاوجۆرەکانی خۆیان خەریکی شەڕ و کوشتار دەبوون. هێندە وێرانی، کوشتار، بریندارکردنی بەرانبەر، جێگۆڕکێی گەلە براوە و دۆڕاوەکان لەگەڵ یەکتر ڕووی دا تا مرۆڤ گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە پێویستە خۆی دووربخاتەوە لە سروشتی درندانەی خۆی و لەگەڵ مرۆڤەکان و کۆمەڵگەکانی تر بحەوێتەوە. عەقڵ لەو چەمکە مێژوویی و دەستەییە، عەقڵی پێشگرانە نەبوو، بەڵکو عەقڵێک بوو کە تەنیا زیانەکان و وێرانییە مەزنەکان دەیانتوانی بیجوڵێنن و گەلان و کۆمەڵانی تر تێبگەینن کە نزیک ببنەوە لە یەکتری و بە پێچەوانەی سروشتی درندەیی کە حەزی لە خراپکردنە، هاوئاهەنگیەکی ڕێژەیی بەرقەرار بکەن.

کەواتە کانت و قوتابییەکەی، فریدریک هیگڵ، بە ئیلهام وەرگرتن لەو بەڵام لە ڕێڕەوێکی ترەوە، قوتابخانەیەکی نوێی لە زەمینەی فەلسەفەی مێژووی بنیات دروستکرد کە بە پێی ئەو، مێژووی مرۆڤ لە ڕەوتێکی دیالیکتیکی ڕوو بە تەکامول و نابووتی خودی درندەیی مرۆڤەکان پێشدەکەوێت، تەنانەت ڕەوتە بەرەو دواوەکانیش کاتین و هەڵگری کۆتایی بزاوت، بەرەو ئامانجی باشبوون و تەکامول دەڕوات. لە لێکچوونی دیدگای کانت و هیگڵ لە زەمینەی مێژوودا، دەتوانرێت بگوترێت کە هەردوکیان پێیانوایە مێژوو جۆرە عەقڵ و لۆژیکێکی هەیە، جا چ ئەوەی کە کانت دەڵێت عەقڵ و لۆژیکی پەندوەرگرتوو یان ئەوەی بەگوێرەی دیدگای هیگڵ، ڕۆحێک کە خاوەنی بەرەو جۆرە تەکامولێکە.

بەڵام خۆشبینی و پۆزەتیڤانە بیرکردنەوەی ئەم دوو فەیلەسوفە ئەڵمانییە، سەدەیەک دواتر لە کوورەکانی مرۆڤ سوتاندندا بووە دوکەڵ و لەگەڵ پێست و گۆشت و ئێسکی ملیۆنان ئەسیری

ئۆردوگاکانی مەرگی نازی، لە یەهوودی، سۆسیالیست، پارتیزان، کێوەلی، پێست ڕەنگاورەنگ و هاورەگەزباز و چەندانی تر لە ڕێگای دوکەڵکێشەکان بە ئاسماندا چوو. ئەو دوکەڵە فڕی و هەندێکیان وەکو دوکەڵی کوورەی مرۆڤ سوتاندنی بوخنوالد، باڵندەکانی لە وایمار، زادگای گۆتە و مەڵبەندی کلتووری و شارشتانیەتی ئەڵمانیا هەڵفراند. جەنگەڵەکانی ئێترسبێرگ، ئەو شوێنەی کە گۆتە و ئێکرمان تێیدا باسی ڕەسەنایەتی ڕۆحی مرۆڤیان دەکرد، تا چەندین ساڵ باڵندەی بە خۆیەوە نەبینی.

شەڕی یەکەمی جیهانی لە هەلومەرجێکدا ڕووی دابوو کە مرۆڤ گەورەترین هەنگاوی زانستی و پیشەسازی خۆی دەهاویشت، لەگەڵ ئەوەشدا، شێوە ناشیرنەکانی کۆمەڵکوژی، وەکو بەکارهێنانی گازی کیمیایی کە بۆ یەکەمین جار لە شەڕەکانی دەشتی فلاندر دەیان هەزار کوشتە و برینداری لێ کەوتەوە، یەکێک بوو لە ئەنجامە شوومەکانی ئەم شەڕە. لە شەڕی جیهانی دووەم، ئەوەی مرۆڤ بە مرۆڤی کرد، ئەنجامی گۆڕانی عەقڵ و زانست بە ئامێری دەستەڵاتخوازی و دەرەنجامی سروشتی دروستبوونی ئایدیۆلۆژیا و ئوستووره سیاسەکان ترسناک بوو. دوو فەیلەسووفی ئەلمانی، یەکیان مەکس هیورکهایمەر یەکیشیان مارتین بوبەر، ئەوەی بەسەر مرۆڤایەتی داهات بە (عەقڵ گیران) و (خودا گیران)یان ناو برد، تەنانەت ئەو عەقڵە پەندوەرگرە کانتییەش نەیدەتوانی ئەم وەرچەخانە ترسناکە مێژووییە ئاراستە بکات.

"لەڕاستیدا شتێک نییە بە ناوی مێژوو" ئەمە دەرەنجامێک بوو کە کارل پۆپەر لە هەمان ساڵانی شەڕی جیهانی دووەم پێی گەیشت. پۆپەر وێناکردنی ئارمانجداری و ڕەوتی تەکامولی بۆ مێژوو خستە ژێر پرسیارەوە و بڕوای نەبوو بەو دیدگایەی کە دەڵێن مێژوو ڕوبارێکە لە جوڵەدایە و بەرەو شوێنێک کە هەر ئەو سەردەمە زێرینە بەباچووەی مرۆڤە. پۆپەر شتێکی بە ڕەسمیەت نەناسی بەناوی مێژوو و مێژووی بە شتێکی گشتبێژیی و گومراکەر زانی. تەنیا دەتوانرێت بۆ دیاردە دیار و جیاکانی ژیانی مرۆڤ جۆرێکی تایبەت لە مێژوو هەبێت، وەکو مێژووی پەیوەندی سیاسی، مێژووی زانست یان مێژووی پێڵاو! پۆپەر ئەم وێناکردنەی کە بە هەرحاڵ بە ڕابووردنی کات و ئەزموون کۆکردنەوەی مرۆڤ، مێژوو دەگاتە قۆناغی کامڵتر و ڕۆشنتر، بە تەوەهومێکی ترسناکی دەزانی. لە تێڕوانینی ئەودا تاکە زامنی گەیشتن بە هەلومەرجی باشتر و بەکەڵکی حورمەتی مرۆڤایەتی، پاراستنی هەستی لێپرسراویەتی و "ئاگاداربە لە هەر ساتێکدا"یە.

ترسی گەڕانەوە و دواکەوتن بەردەوام لە بۆسەی کۆمەڵگە و گەلاندایە، هۆشیاری، ڕەتکردنەوەی خۆشبینی و بیرکردنەوەی پۆزەتیڤانە نییە، بە پێچەوانەوە هیچ کامیان بێ ئەوەی تر ناگەنە ئەنجام.

ژۆرژ سامپرن، وەزیری ڕۆشنبیری ئیسپانیا لە دەوڵەتی فیلیپ گنزالس لە ساڵی ١٩٩٥، لە بیرەوەرییەکانی

خۆی لە سەردەمی یەخسیر بوونییدا لە ئۆردوگای بوخنوالد بە ناونیشانی ئەندامی ڕاپەڕینی بەرگری فەرەنسا، بیرمان دێنێتەوە کە بۆ بەرگرتن لە داروخانی مرۆڤ و دووبارەبوونەوەی ڕەوتە بەرەودواوەکان، پێویستە لەگەڵ بیرچوونەوە ململانێ بکرێت و بیرەوەری مێژوو بەردەوام بە زیندووی بهێڵدرێتەوە. گەلان و کۆمەڵگەکان تەنیا لەم ڕێگەیەوە دەتوانن خۆیان بپارێزن لە کەوتنە داوی ئوستورە سیاسیەکان و ئەو ڕێگەیە هەڵنەبژێرن کە خەڵکانی تر بە قوربانییەکی زۆرەوە پێیدارۆیشتوون. سامپرن دوکەڵی کوورەکانی مرۆڤ سووتاندن بە دوکەڵێکی زیندوو دەزانێت لە بیرەوەری کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا کە هیچ کات نابێت لەبیر بکرێت.

مێژووی جەنگی جیهانی دووەم، پەیدابوونی ئەو ئایدیۆلۆژیایانەی کە ملیۆنان کەسیان کێشایە قورگی مردنەوە، دروستبوون و لغاوپساندنی بیرە نەژادپەرستییەکان، دیاردەی (ئەنتی سمیتیزم) تەنیا بەشێکە لەو، بەڵام بەشێکی زۆر پەندوەرگرە، لەوانە هەڵچوون و داچوونی مێژوون کە هەرچەند بگوترێتەوە و لێبکۆڵدرێتەوە هێشتا کەمە.

هاینریش هاینە دەیگووت: لە هەر شوێنێک کە بانگەشە بۆ ئەنتی سمیتیزم دەکرێت، هیچ گومانتان نەبێت کە مافی چینەکانی زەحمەتکێش و بێگوناە پێشێل دەکرێت. بۆ دۆزینەوەی ئەو لۆژیکەی کە لە پشت ئەو قسەییە هاینەیە، دەبێ بە مێژوودا بچینەوە، کاروبار و لادانی ئوستوورە سیاسیەکان شرۆڤە بکەین. ئەم بنەمایە، بەبێ جیاوازی لە هەموو وڵاتانی جیهان و بە درێژایی دوو سەدەی ڕابردوو ڕاست بووە. هەڵسانی شەپۆلەکانی ئەنتی سمیتیزم بە هەڵسانی کۆنەپەرستی لە ئەوروپا لە دوای شکەستی شۆرشەکانی ١٩٤٨ و کۆمۆنی پاریس ١٨٧١، بەرقەراری دیکتاتۆری پرۆسی لە ئەڵمانیا، هاوکات بووە لەگەڵ سەرکوتکردنی خەڵکی روسیا و پۆڵۆنیا بە دەستی تزارەکانی روسیا و سەرەنجام دروستبوونی تۆتالیتاریزمی هیتلەری و ستالینی. بەرپاکردنی تۆزوخۆڵی ئەنتی سمیتیزم بۆ هەموو ئەو هێزە تاریکانە، حوکمی پرژاندنی خۆڵ بە چاوی گەلان، بە لادابردنی داواکاری کۆمەڵایەتی و چینایەتی و شاردنەوەی ڕیشە ڕاستەقینەکانی رۆژە رەشەکان و مافکوژەکانی بەدەست بووە.

ئەمرۆکە ئارمانجی سەرەکی توێکاری ئەم دیاردەیە، ناتوانرێت بەرگری بێت لە یەهوودییەکان، لەگەڵ ئەوەش بە هەبوونی بە هەبوونی وڵاتێکی سەربەخۆ، ئیتر ئاوارەی وڵاتان نین، جگە لە هەندێ بارودۆخی کەم نەبێت، لەژێر گووشار و چەوساندنەوە ناژین. لە سەردەمی شەری دووەمی جیهانیدا، ژان پۆل سارتەر نووسی: "تا ئەو کاتەی یەک یەهوودی بچەوسێتەوە و یەخسیر بێت، هیچ مرۆڤێک ئازاد نییە" ئەمرۆکە رەنگە بە هۆی پێگەی کۆمەڵایەتی، ئابووری و سیاسی یەهوودیەکان، بتوانرێت تەنانەت ئەم حوکمە پێچەوانە بکەینەوە بڵێین: هیچ یەهوودییەک ئازاد نییە، تا ئەو کاتەی کە لە گۆشەیەکی ئەم جیهانەدا

مرۆڤێک لە هەلومەرجی نارێکی کۆمەڵایەتی، ئابووری و لەژێردەستەڵاتی ڕژێمە دژەدیموکراتییەکان بژین. ئەمرۆکە تەنانەت دیاردەی تیرۆریزمی خۆکوژی کە وەڵاتییانی سڤیلی ئیسرائیلی کردۆتە ئارمانج، ئیتر نێچیرەکانی خۆیان تەنیا لەنێوان یەهوودیەکان هەڵنابژێرن، بەڵکو تەشەنەی کردوە بۆ تەواوی کونجەکانی دونیا. لەم ڕووەوە، توێکاری دیاردەی ئەنتی سمیتیزم تەنیا بەشێکی بچوکە لە بەکارهێنان کە خۆی لە بەرگری یەهوودیەکان دەبینێتەوە. ڕێک هەروەکو تیرۆریزم، ئەنتی یەهوودیش زۆرترین زیانی خۆی بە کۆمەڵگەیەک دەگەیەنێت کە تێیدا گەشە دەکات. بەرفراوان بوونی گووتاری نکوڵی کارەساتەکانی نازییەکان پێش ئەوەی زیانێک بە یەهوودیەکان بگەیەنێت، زەنگێکی ترسناکیە بۆ کۆمەڵگەکان و نیشانەی هەوڵێکە بۆ نەهێشتنی بیرەوەری مێژوو و لە ئەنجامدا کێشانی خەڵک بەرەوە زەلکاوی تۆتالیتاریزم، دانەدەستی ئامێرێک بۆ ئەوان و زیان گەیاندن بە مافی شارستانیەتی و بەرژەوەندی گشتی ئەوان لە دونیای شارستانی ئەمرۆیی هەیە. ڕژێمە نیمچە فاشیستەکانی وەکو بەعسی یان کۆنەپەرستەکانی عەرەب لە دەیەکانی شەست و حەفتا، لە ڕێگەی ئەو گووتارە ناراست و دژە مێژووانە، زیانیان بە دیموکراسی و بەرژەوەندی گشتی گەیاند، متمانەی ئەندێشە و هۆشیاری خەڵکی جیهانیان بە گاڵتە وەرگرت و مافی فەلەستینییەکانیان بۆ هەبوونی وڵاتێکی سەربەخۆ بریندار کرد. تەنیا خراپترین دوژمنانی مافی شارستانیەتی و دیموکراتی فەلەستینییەکان دەیانتوانی سەلماندنی ئەو مافانە ببەستنەوە بە سەلماندنی گوتاری خۆیان لە نکوڵیکردنی کارەساتی نازییەکان و ئۆردوگای مەرگ. ئەم گوتارە ناگاتە هیچ شوێنێک چونکە دژەکانیان هەزاران بەڵگەی ڕەسمیان پێشکەشی دادگای نۆرنبێرگ کردوە، فیلمی بەڵگەیی سوپای هاوپەیمانان لە کێوە مەزنەکانی لاشە دۆزراوەکان لە ئۆردوگاکانی مەرگ، بیرەوەری ناوداران و گەورە سیاسەتمەداران، زانست و هونەری ئەورووپا و هەروەها ئەندامانی ڕاپەرینەکانی بەرگری و بینینی ئەوان لە ئۆردوگای مەرگ و زیندانەکانی نازی لە وڵاتە داگیرکراوەکان بوو.

لەگەڵ ئەوەی ئەنتی یەهوودی ئەمرۆکە فراوانترین پێگەکانی لە وڵاتە عەرەبیەکان و هەندێ وڵاتی ئیسلامیدا هەیە، بەڵام ئەم دیاردەیە بە گشتی دیاردەیەکی خۆرئاواییە کە یان، هەنارده کراوە، وەکو مەسەلەی ئەنتی سمیتیزم لە دەرباری سەفەوی کە یەکەمین جار لە لایەن لۆردە ئینگلیزییەکانەوە هەناردەی ئێران کراوە، یانیش توخمێکی هێنراوە وەکو ئەوەی لە سەرچاوەکانی ئەنتی یەهوودی سەدەی نۆزدەهەمی روسیا و ئەورووپا، هەروەها ئایدیۆلۆژی نازیزم لە لایەن کۆنەپەرستە ناوخۆییەکان هاتۆتە ناو وڵاتە موسڵمانەکان، پەیوەندی حزبە بەعسیەکان بە هیتلەر و شێوازی وڵاتداری ئەوان شتێکی ئاشکرا و دەربڕاوە.

شارستانیەتی ئیسلامی لە سەدەکانی پشکوتنی خۆیدا، واتا سەدەی هەشتەم تا پانزەهەمی زاینی، بە

پێچەوانی ئەورووپای سەدەکانی ناوەراست، زەمینەی گونجاوی بۆ سەرکوتکردن و چەوساندنەوەی کەمایەتییە ئاینییەکان نەدەژمێردرا و کۆمەڵگە کەمایەتییەکان، بە تایبەتی یەهوودیەکان، پەناگەی ئاسایشی خۆیان لە هەڵاتن لە بەدواداگەرانی بیروبرواکانی کەنیسە و هێزە خاچپەرستەکان، لە حەوزەی ئەم شارستانیە دەیاندۆزییەوە. لە وڵاتە ئیسلامییەکانی وەکو ئێران، میسر، بابل (تورکیای ئەمرۆ) و هەروەها لە هەرێمەکانی ژێر دەستەڵاتی ئیسلامەکان، وەکو ئیسپانیا، کۆمەڵگەی یەهوودی خۆشبژی دروست بوون، کە تێیاندا زانایان و سیاسەتمەدارانی ناوداریان لێ دەرچوو. دەکرێ لەوانەدا باسی وەزیرە یەهوودیەکانی ئێران لە سەردەمی خواجە رەشیدەدین فەزلوڵلا هەمەدانی و سەعدولدەولەدا بکەین. وەزیرە حاکمەکانی موسڵمانانی ئیسپانیا لە گرانادا، و قورتبە و هەروەها راوێژکارانی دەرباری خەلیفەکانی فاتیمی یەهوودی بوون. ئیبن مایمون، فەیلەسوفی زیرەکی یەهوودی لە سەدەی دوازدەهەمدا، پزیشکی دەرباری سەلاحەددین ئەیوبی بوو لە میسر و لەگەڵ زانایانی سەردەمی خۆی وئیبن روشد، وتووێژی زانستیی و فیکری نزیکی هەبوو. نووسەرانی دائیرەتولمەعاریفی ئیخوانولسەفا لە سەدەی یازدەمی زاینیدا، کە پێشەوایانی رۆشنگەری، ئەویش چەندین سەدە پێش بە کتێبەکانی دائیرەتولمەعاریفی فەرەنسا دەژمێردرێن، بە ئاشکرا کردنی خۆیان لە سەرچاوە زانستی و فەلسەفیە یەهوودیەکان و دینەکانی تر لە نووسینی بەرهەمی خۆی سودیان وەرگرت. عارفە موسڵمانەکان دەرگای خانەقاکانی خۆیان بەرووی پەیرەوانی هەموو ئاینەکاندا دەکردەوە و لە عیرفاندا خوێندنەوەی بەرفراوانیان هەبووە بۆ قەباڵەکانی یەهوود و عیرفانی مەسیحییەکان. کۆمەڵگە یەهوودییەکان لە شارستانیەتی ئیسلامیدا بە کۆمەڵگەیەکی پشتیوانی لێکراو دەژمێردران، هەرچەندە بە ناونیشانی خەڵکانی کەفالەت کراو لەسەریان بوو کە جزیە بدەن و هەروەها بە وەڵاتیی پلە دووش باسیان دەکرا، بەڵام بە بەراورد لەگەڵ رەفتاری ئەورووپای مەسیحی لە سەدەی سێیەمی زاینی و بە رەسمیەت ناسینی مەسیحیەت لە لایەن کنستاتین، ئیمپراتۆری رۆم، بە دواوە رەفتاری مرۆڤانە و نەرمیان هەبوو.

برتاند راسل لە کتێبی مێژووی فەلسەفەی خۆرئاوا لەبارەی یەهوودیەکانی ئەووڕپا لە سەدەکانی ناوەراست دەنووسێت: "ئەوان چەندین ئەشکەنجە و ئازاریان دەبینی کە نەیاندەتوانی جگە لە پارەدان بۆ دروستکردنی کەنیسەکانی کۆبووەوە لە شارستانیەتەکان بەشێکی تریان هەبێت، لەم سەردەمەدا تەنیا لە نێوان موسڵمانەکاندا بوو کە بە میهرەبانی و رێزەوە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ دەکرا، یەهوودیەکان دەیانتوانی فەلسەفە و ئەندێشەکانی رۆشنگەری بخوێنن. لە سەدەکانی ناوەراست موسڵمانەکان لە مەسیحییەکان شارستانیتر و مرۆڤانەتر بوون." کورتەمێژووی هاتنە ناوەوەی ئەنتی سمیتیزم بۆ قەڵەمرەوی شتارستانی ئیسلامی دەگەرێتەوە بۆ سەردەمی ئاوابوونی ئەم شارستانیەتە و دواکەوتنی لە لایەنەکانی ئابووری،

بازرگانی، زانستی و کۆمەڵایەتی لە شارستانیەتی خۆرئاوا. بێرنارد لوییس، پسپۆری مێژوو و شارستانیەتی ئیسلامی دەنووسێت: "لە مێژووی ئیسلامدا هیچ شتێک وەکو ئازار و بەدواداگەرانی بیروباوەرەکانی ئیسپانیا، ڕووداوی کوشتاری یەهوودیەکانی روسیا یان هۆلۆکۆستی نازییەکان بوونی نییە" لە مێژووی ئێراندا تا هێرشی مەغۆل لە هیچ شوێنێک کوشتنی یەهوودی تۆمار نەکراوە. دوای ئەویش تا سەردەمی سەفەوییەکان هیچ خورافاتێک لە بارەی ئەنتی یەهوودیەوە لە کۆمەڵگەی ئێرانیدا قوڵایی و ڕیشەیی نەبووە.

دوژمنکاری و پێشبرکێی بەریتانیا لە سەدەکانی شانزدە و حەڤدەی زاینی لەگەڵ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، ئەوانی کێشایە دزەکردن بۆ دەرباری شا عەباس. شا عەباس بۆ ڕازیکردنی سەفیرانی بەریتانیا، یەهوودیەکانی ئەسفەهانی بێرەحمانە کوشت. هەرچەندە ئەو شتە و ئەو کارەی بەناوی دینەوە دەکرد، بەڵام کردنەوەی بارەکان و دامەزراندنی ئۆردوگایەک بۆ پەروەردەکردنی بەراز بۆ خواردنی سەفیرەکان ئەو بیروڕایەی پوچەڵ دەکردەوە. تەنانەت جۆری ئەو تۆمەتانەی کە بۆ یەهوودیەکان هەڵبەسترا، هاوردە و پەیوەست بوو بە سەردەمی خاچپەرستەکانی ئەوروپا، لەوانە ڕژاندنی خوێن لە جەژنی فەتیردا و ژەهراویکردنی چاڵەئاوەکان. لەگەڵ ئەوەش بیرمەندان و ڕۆشنبیرانی ئێرانی بۆ پاککردنەوەی ئەو لەکە شەرمەزارییە هەوڵی زۆریان دا، یەکێک لەوانە نارەزایی مەلا حەسەن فەیزی کاشانی لە زەمینەی ستەم لە یەهوودییەکان، یەکێک لە لاپەڕە کاریگەرەکانی مێژووی ئەو هاودەردیە ڕۆشنبیرانەیە کە نیشانەی ڕیشەی هۆشیارییە لەبارەی ئەنتی یەهوودی لە نێوان نوخبەکانی ئێراندا، دەتوانرێت لە دانپێدانانەکانی میرزا ڕەزای کرمانیدا بدۆزینەوە. ئەو دەڵێت کە : جارێک لە باغێکدا هەلێکی باشترم هەبوو بۆ تیرۆر کردنی ناسرەدین شا، بەڵام چونکە لە گۆشەیەکی باغەکەدا ژمارەیەک یەهوودی هەبوون، پەشیمان بوومەوە، چونکە ئەگەر شام بکوشتبوایە خوێنیان دەخستە ئەستۆی یەهوودیەکان و کارەسات بەرپا دەبوو.

لە سەردەمی سەفەوییەکان بەدواوە جزیە بەسەر یەهوودیەکان قورستر بوو. یەهوودیەکان بێبەشکران لە پۆشینی جلوبەرگی نوێ و کرینی میوەی تازە.ماڵەکانیان دەبوایە لە ئاستێکی خوارتری ماڵە ئاساییەکان دروست بکرابوایە. ئەوان مافی ژیان لە ماڵی نوێیان لەدەست دا، پیاوان تەنیا مافی پۆشینی جلوبەرگی خام و ژنانیش عەبای دوو ڕەنگ و بە زەنگوڵەیان هەبوو. پارچە پەڕۆیەکی زەردیش کە نەریتێکی تری ئەوروپا بوو بۆ ئازاردانی و ڕقلێبوونەوەی یەهوودیەکان لە کوچە و بازاردا لە لایەن کۆرە دینییەکان وەکوبانگەشەیەکی نیمچە ئاینی دانرا. ئەوان مۆڵەتی ئەوەیان نەبوو کە زبڵ و خاشاک فڕێ بدەنە دەرەوەی شوێنی بەستراویان یان پەرستگاکانیان.

بە دەستپێکردنی بزوتنەوەی مەشروتیەت، ئومێدی زۆر کەوتە دڵی یەهوودیەکان و لە پەرستگای

تارانەوە چەند کەسێک هاتنە ناو شۆرشەکەی مەشروتەوە. دوای ئازادکردنی تاران لە لایەن مەشروتەخوازەکان، یەهوودیەکان دەستیان هێنا بە گەرەک و کۆڵانە یەهوودی نشینەکان و ئایەتوڵڵا بەهبەهانی بوو بە نوێنەری پاراستنی بەرژەوەندیەکانیان لە ئەنجومەنی شورای میللی. دوای شکەست و سەرکوتکردنی بزوتنەوەی مەشروتە، سیاسەتەکانی نوێی و سەرکوتکردنی لاتەکانی وڵات لە لایەن رەزا شاوە، ئاسایش و خۆشبژییەکی زیاتری بەخشی بە کۆمەڵگەی یەهوودیەکان. بەم شێوەیە لە ساڵەکانی کۆتایی دەستەڵاتی رەزاشا، لایەنگری ئەو بۆ هیتلەر و یەکگرتن لەگەڵ ئەڵمانیای نازیدا کە هاوکات بوو لەگەڵ رفاندنی مەڵبەندە کلیلیەکانی دەستەڵات لە لایەن راوێژکارانی ئەڵمانیا، ئەو ئاسایشەی خستە مەترسییەوە. سادق هیدایەت لە جوێندان بە بازرگانەکانی تاران لەبارەی لایەنگری هیتلەر و پشتیوانی لەوان و پەیوەستن بە ئەڵمانیانی نازی لە رۆمانە بەناوبانگەکەی خۆیدا بە ناوی(حاجی ئاغا) نووسی: "لە بازار بڵاو بۆتەوە: ئەگەر هیتلەر بگاتە ئێران، هەموو بەیانیەک بە هەلیکۆپتەری ئەڵمانی، کارتۆنی گیپە و سەروپێی خۆرایی دیاری هیتلەر دەرژێندرێتە خوارەوە کە لەسەریان نووسراوە: ئەگەر ئێران نەبێت،منیش نابم!" سەرەنجام بەهۆی ئەوەی کە هێزەکانی ئەڵمانیا لە رێگەی تورکیا و دواتر ئازەربایجانی ئێران چەک و جبەخانەی بۆ سوپا گرفتارەکەی دەنارد لە قەوقاز، هێزەکانی هاوپەیمانان، رەزاشایان لابرد و تا کاتی دەستەڵات گرتنەدەستی محەمەدرەزا شا، هەرخۆیان دەستەڵاتیان گرتە دەست.

لە کەشوهەوای دیموکراتیدا کە تا شکەستی دکتۆر موسەدەق و بزوتنەوەی خۆماڵی کردنی نەوت درێژەی هەبوو، هێزە پێشەوتووەکان، میللی، مەزهەبیەکانی میانەرۆ، و چەپەکان لەژێر کاریگەری هەواڵە ترسناکەکەی کارەساتی نازیەکان کە لە جیهاندا بڵاو دەبوەوە، لەبەرانبەر نەژادپەرستی، ئەنتی یەهوودی و سەرکوتکردنی کەمینە مەزهەبیەکان گەشەیان کرد و کەشوهەوای رای گشتی ئێرانیەکان، جارێکی تر، ئەمجارە لە کەشوهەوای مۆدێرن، بەرێوەبەری کۆنی شارستانیەتی ئیسلامی و ئێرانی، لەگەڵ بیرجیاوازەکانیان تاقیکردەوە. خەڵکی ئێران لە سەرتاسەری ئەو کورتەمێژووە پڕ هەوراز و نشێوەدا، لە سەردەمی محەمەدرەزا شا و دواتر تەنانەت دوای شۆرشی ئیسلامیش، نیشانیان داوە کە زەمینێکی نەگونجاو بوون بۆ چاندنی تۆوی ئەنتی سمیتیزم، وەک ئەوەی لە ئەوروپا گەشەی کرد. ئەم مەسەلەیەش کە دەگەرێتەوە بۆ بنیاتەکانی پتەوی کلتوری ئێرانیەکان، کۆمەڵگەی ئێرانی جیا دەکاتەوە لە تەواوی کۆمەڵگەکانی جیهان.

پەیدابوونی ئایدیۆلۆژیای نەژادی و ئەنتی سمیتیزم لە ئەوروپا

لەسەردەمی زۆر کۆندا، نەریت وابوو کە نەتەوە و گەلی براوە، بۆ ئاراستەکردنی سەختگیری،

وەبەرهێنان، تاڵان و کوشتاری نەتەوە دۆراوەکان، بەڵگەی نیمچە عەقڵانیان دروست دەکرد، بە هۆی ئەوەی یەهوودیەکان گەلێکی شوانکارە بوون، بە پیس و پۆخڵ و دواکەوتوویان دەژماردن، یۆنانیەکان لە کاتی هێرشی ئەسکەندەر بۆ ئێران، ئێرانیەکانین بە گەلێکی خاوەن شارستەنیەت و وەحشی دەژمارد، رزگارکەرە عەرەبەکانیش ئێرانیەکانیان بە عەجەم و کەروڵاڵ دەزانی، تەنها بەهۆی ئەوەی کە بە عەرەبی قسە ناکەن. ئەم هەراو هۆریایە لە دیدی ئیبن خەلدون، کە ئەو چەندین سەدە پتر لە ئاگۆست کانت بنیاتنەری کۆمەڵناسی بە زانستی دەزانێت، نەشاردرابوەوە. ئەو لە کتێبی(پێشەکی)دا، رەفتاری توندوتیژانەی و رقلێبوونەوەی نەتەوەکانی ژێردەستە بە یاسایی دەزانێت، رەفتاری گەلانی براوە بەرانبەر یەهوودیەکان بە نمونە دێنێتەوە. ئەم شیکردنەوەی ئیبن خەلدون کلیلی دۆزینەوەی ریشەکانی ئایدیۆلۆژیای نەژادیە لە دونیای مۆدێرندا.

ڤۆلتێر، ناوداری رۆشنگەری و خاوەنی دائیرەتولمەعاریفی فەرەنسا، لە"نامەیەک لەبارەی میتافیزیک"دا، چەوساندنەوەی نەژادی بەم شێوەیە لێکدەداتەوە: "سپیپێستەکان لەسەرووی رەشپێستەکانن، بەهەمان رێژەش رەشپێستەکان لە سەرووی مەیموونەکانن، مەیموونەکانیش لەسەرووی هێلکەشەیتانۆکەکانن." بەوەی کە ڤۆلتێر بە یەکێک لە دارێژەرانی مافی تاک و مافەکانی مرۆڤ دەناسین، ئەم پرسیارە دێتە پێشەوە کە چ مەبەستێک لە پشت دارشتنی ئەم تیۆرەدا هەیە. برنارد لوییس، مێژووناسی هاوچەرخ، هۆکاری ئەو تێروانینیەی ڤۆلتێر بۆ رەشپێستەکان دەگێرێتەوە بۆ سوودوەرگرتنی زۆری ڤۆلتێر لە بازرگانیکردن بە کۆیلەکان لە ئەفریقاوە بۆ فەرەنسا، ڤۆلتێر یەکێک بوو لە هاوبەشە گشتیەکانی ئەو کەشتییە فەرەنسیانەی کە لە بەندەری نانتی فەرەنساوە بازرگانیان بە کۆیلەکانەوە دەکرد، هەندێک بە یەکێک لە بیست سەمایەدارەکانی یەکەمی ئیپراتۆریەتی فەرەنسایان دەزانی. برنارد لوییس بەبیرمان دێنێتەوە کە تیۆرەکانی نەژادی لە سەرەتادا بۆ لێکدانەوەی مامەڵەی نارەوا و دژی مرۆڤایەتی کۆیلە دانران و دواتر ئاراستەی نیمچە زانستی پێ زیادکرا. کەسانی ئاسایی کە لەم رێگەوە سودیان وەردەگرت، هێندە پێویستیان بە ئاراستەکردنی کارەکانی خۆیان نەبوو لەروی فیکرییەوە، بەڵام کۆمەڵگەی ئەوروپا و ئەمریکا کە دروشمی ئازادی و یەکسانییان خستبووە ناو دەستووری ئەمرۆیان، بە هۆی کۆتوپێوەندی فیکری یان مەزهەبی خۆیان، پێویستیان بە ئاراستەکردنی مامەڵەی کۆیلە هەبوو. لە نێوان هەندێ لە بیرمەندانی سەردەمی رۆشنگەریدا بیرۆکەی بەدبینی و نەفرەت لە یەهوودیەکانیش بوونی هەبوو کە ڤۆلتێر یەکێک لەوان بوو. ئەگەر لە سەدەکانی ناوەراستدا یەهوودیەکانیان بە دوژمنی مەسیح لەقەڵەم دەدا، هەندێ لە بیرمەندانی رۆشنگەری با مەبەستی پچراندنی سەختگیری کۆتوبەندی و کەنیسە، هێرشیان بۆ سەر یەهوودیەکان دەکرد، لەگەل ئەوەشدا ئەوانیان بە سەرچاوەی مەسیحییەت

دەزانی. لەوەی کە لەو سەردەمەدا هێشتا لە ئەورووپا قسەپێگوتن و جوێندان بە ئینجیل و مەسیحەیت شتێکی قەبوڵکراو نەبوو، زۆرێک لە دژەکانی دەستەڵاتی کەنیسە بە ئاسانتریان دەزانی کە هێرش بکەنە سەر ئەندێشەی کۆنتر واتە یەهوودیەت، گاڵتە بە ئەندێشەکانی تەورات بکەن، ژێرخانی ئیلاهیاتی مەسیحی بکەنە نیشانە. ئەمە باشترین حاڵەت بوو لە نێوان ئەنتی سمیتیەکانی سەردەمی ڕۆشنگەری بوو، بەڵام لە لایەنی زۆرتر، ناکۆکی دارایی لەگەڵ یەهوودییەکان، شکستی عەشقی و مەسەلە تاکەکەسیەکان ئەم ڕقلێبوونەوەیان وەدیهێنابوو.

پلە بە پلە، هەندێک لە مرۆڤناسان دەستیان کرد بە دابەشکردنی مرۆڤەکان بە گوێرەی ڕەنگی پێست، ئەندازەی لەش، هێڵکاری دەموچاو کەللەسەر. تیۆردارێژەرانی نەژادیی تەشەنەیان بەو بیرۆکەیە دا کە ڕەشپێستەکان نەک تەنیا شارستانی نین، بەڵکو توانای وەرگرتنی شارستانیەتیشیان نییە و تەنیا بۆ بەردەیی بە باش دەژمێردرێن. بەستنەوەی ئەم تیۆرە بە یەهوودیەکانەوە لە سەرەتای سەدەی نۆزدەیەم لە لایەن ئەڵمانیەکانەوە ڕوویدا لە کاتی هێرشەکەی ناپلیۆن بۆسەر ئەڵمانیا. ناپلیۆن بۆ یەکەم جار لە ئەورووپا مافی وەڵاتیبوونی بەخشی بە یەهوودیەکان، هەربۆیەش یەهوودیەکان پشتیوانیان لێ دەکرد. لە ساڵی ۱۸۷۹ یەکەمین دامەزراوی سیاسی لەسەر بنەمای دژایەتی لەگەڵ یەهوودیەکان لە ئەڵمانیا، لە لایەن ڕۆژنامەنووسێکی ئەنارشیست و نەناس بە ناوی ویلهلم مار بنیات نرا. ئەو دەستەواژەی ئەنتی سمیتیزم یان ئەنتی یەهوودی هێنایە ناو فەرهەنگی سیاسی مۆدێرن. مار باوەری بە خوا نەبوو و بەرەی ئەنتی سمیتی لەسەر بنەمای دوژمنکاری نامەزهەبی لەگەڵ یەهوودیەکان بنیات نا، ئەوانی بە دوژمنی سەرەکی و نەژادی بێگانە دەزانی. لەگەڵ ئەوەشدا تێگەیشتنی ئەو لە یەهوودیەکان جیاوازیەکی بنەرەتی لەگەڵ خوارافاتەکانی سەدەکانی ناوەراستدا نەبوو. لەسەدەکانی ناوەراست یەهوودیەکانیان بە ڕەگەزێکی شەیتانی دەزانی کە بە دوژمن دەژمێردرێن و لە هەموو شوێنێک دەوڵەت لەناو دەوڵەت دروست دەکەن، پیلان دەگێرن، بۆ پێشبردنی کۆمەڵگەی خۆیان بەرژەوەندی ئەوانیتر دەخەنە مەترسییەوە. ئەم دوژمنکارییە لایەنی مەزهەبی هەبوو، تاوانی یەهوودیەکان، هیچ کات بوونی نەژادی بێگانە نەبوو. بۆ یەکەمین جار حاکمەکانی ئیسپانیا لە سەدەی پانزەدەیەمدا کە یەهوودیەکان و مەسیحیەکانیان بەزۆر دەکردە ئیسلام، بەڵام گومانیان هەبوو لە گۆڕانی ڕاستەقینەی باوەڕەکانیان، پێوەری نەژادیان بۆ ناسینی ئەوان بەکارهێنا. برنارد لوییس یەکێکی تر لە ڕیشەکانی نەژادپەرستی لە سونەتەکانی ئاشکراکردنی بیروباوەڕەکان لە ناسینی یەهوودی و موسڵمانەکان بێرەحم دەزانن. بەم شێوەیە، نەژادپەرستی مۆدێرنی ئەڵمانی، هەمان ڕەگەزەکانی پاکی خوێن و نەژاد ئاشکراکردنی بیروباوەڕەکانیان کردە سەرمەشقی خۆیان. بەڵام خاڵی سەرنجدان ئەمەیە کە نەژادپەرستەکانی ئەڵمانیا لە سەدەی نۆزدەیەمدا تۆمەتی سامیگەراییان دەخستە پاڵ

کەنیسەکانی کاسۆلیکی. دواتر هیتلەریش ئەم تۆمەتەی باسکرد لە کاتی دژایەتیکردنی ئەم کەنیسەیە بەرانبەر کۆمەڵکوژی یەهوودیەکان.

لە سەدەی نۆزدەیەمدا، بیرمەندانی ئەڵمانی پێشرەویش بوون لەوەی کە ئەو تیۆرەیان بە ترسناک دەزانی. ئەلکساندەر فون هومبلۆت دەیگووت: "بۆ پاراستنی یەکێتی جۆری مرۆڤ، پێویستە خۆیان بپارێزن لە هەموو جۆرە دەربڕینێکی سەرووتر یان ژێردەستەیی بەرانبەر نەژادەکان. دەبێ مرۆڤایەتی بە گشتی لەبەرچاوبگیرێت و هیچ جیاوازیەک نەکرێت لە نێوان مەزهەبەکان، نەتەوە و نەژادەکان، تا هەموومان وەکو خێزانێکی مەزن و یەک لەش بەرەو ئارمانجی هاوبەش، کە هەمان بەرفراونکردنی بیرکردنەوەی ئازادانە و هێزی ئەخلاقییە، بەروە پێش بچین." ئەم بیرورا پێشرەویانە لە کەشوهەوای فیکری ڕۆشنگەری کە کەشوهەوایەکی یەکدەنگی بوو و بەگوێرەی ئەو تەنیا ئەوروپاییەکان خاوەنی ژیار و شارستانیەت بوون، دەرەنجامێکی بەهێزی پەیدا نەکرد. بەرەسمیەت ناسینی مافی یەکسانی بۆ نەژادەکانی تر، بە مانای شکستخواردنی ئابووری و سیاسی نەبوو. لەم ڕووەوە زانستی نوێی وەکو زمانناسی و مرۆڤناسی بۆ ئاراستەکردنی کۆیلەداری مۆدێرن بە خراپی سودیان لێ وەرگیرا. لە لایەکی تر ئەنتی یەهوودیەت کە پێش هەزار و حەوت سەد ساڵ لە لایەن کەنیسەوە بانگەشەی بۆ کرابوو، بوە بەشێک لە گوتاری نەژادپەرستی. گوناهێکی گەورەی کە بووە هۆی برەودانی پەیوەست بە تیۆری ژێردەست بوونی نەژادی سامی، سەرەتا لە نێوان زمانناسەکان دروست بوو. بە تایبەتی کە ئەوان لە کتێبی پیرۆزەوە بەدوای هەموو سەرچاوە نەژادی و نەتەوەکاندا دەگەڕان و بە سەرچاوەی باوەڕپێکراویان دەزانی بۆ دۆزینەوەی ڕیشەی نەتەوە و زمانەکان. واژەی سامی لە ناوی (شەم)ەوە وەرگیراوە کە کورە گەورەکەی نوحە، لە وەرگێردراوەکانی یۆنانی و لاتین گۆڕاوە بۆ سەم، چونکە لە زمانی لاتین و یۆنانیدا، دەربرینی ئەم واژەیە وەکو عیبریەکە نییە. لە چیرۆکی نووحدا هاتوە کە هەموو خەڵکی سەر زەوی نغرۆ بوون، جگە لە نووح و بنەماڵەکەی، بەو مانایەیە کە هەموو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لەڕاستیدا نەوەی نووحن و دەگەڕێنەوە بۆ هەرسێ کورەکانی، شەم، هام، یافت کە ناوی دواترینیان لە بەشی دەیەمی کتێبی دروستبوون تۆمار کراوە. برنارد لوییس لە کتێبی (سامییەکان و دژە سامییەکان) بەم شێوەیە دەنووسێت: "دواتر ئەم بیرۆکەیە بووە جێگەی سەرنجی بەرفراوانی مەسیحییەکان و بەرێژەیەکی کەمتر موسڵمان و یەهوودیەکان و سێ کورەکانی نووحیان بە نوێنەری باپیرانی سێ زمانی نەژادی دەزانی: هام، باپیری خەڵکە ڕەشپێستەکانی ئەفریقایە، شەم، باوکی عەرەبەکان و عیبریەکانە، یافت، باپیری مادەکان، ئێرانی و یۆنانیەکان. ئەم تێروانینە بە گشتی باوەڕپێکراو نەبوو و هیچ بەڵگەیەکی مێژوویی، زمانناسی و دێرینەناسی و نەتەوەناسی نەبوو کە ئەم بۆچوونە پشتڕاست بکاتەوە. بەڵام بەردەوام لێکۆڵەرەوان لە سەدەی نۆزدەیەمەوە بەملاوە پشت

بەووەوە دەبەستن. ئەم تیۆرە بە پێوەرێکی بەرفراوانتر لە لایەن سەرچاوە سیاسی و نازانستییە کان گەشەی کردوە.” ئەو خاڵەی کە لە چیرۆکەکەی نووح، تیۆرە نەژادیەکانی بۆخۆی کێش دەکرد، ئەوەبوو کە هام لە ئەنجامی دوعالێکردن، بوە خاوەن چەهرەیەکی رەشی وەک شەو.

لێکۆڵەرەوە ئەوروپاییەکان، ئەو دوو گروپە گشتیەی زمانییان پۆلێن کردوە کە زۆربەی شارستانیەکان لەخۆوە دەگرێت: گروپێکی زمانیی کە بەرفراوان بوو، پێکهاتبوو لە زمانی سانسکریت و ئەو زمانانەی کە لەووەوە سەرچاوەیان گرتوە و هیند، کە دواتر فارسی، کوردی، لاتین، یۆنانی و زۆربەی زمانەکانی ئەوروپی لەوانە سلاڤی، ئەڵمانی،ئیتالی و سلتیک لەو جودا بوونەوە. زمانناسەکانی ئەڵمانی ئەم گروپە زمانەیان ناو ناو ئیندۆ ـ ژێرمەنیک کە خۆرئاواترین قەلەمرەوی ئەڵمانیا و خۆرهەلاتترینیشی هیند بوو. بەلام زمانناسەکانی فەرەنسی، دەستەواژەی هیندۆ ئەوروپاییان پێ باشتر بوو، کە نیشانەی بەشداری سلتیکەکان(فەرەنسیەکان) و ئیتالیەکان لە شارستەنیەتەکانی خۆرئاوا بوو. بە زمانەکانی هیندی و فارسی دەگووت هیندۆئارییایی، کە بە رێکەوت واژەی ئارییایی بە مانای نەجیب و شەریف بوو. لەنێوان ئەو زمانناسانەی کە بانگەشەی ئەم تیۆرەیان دەکرد، کەسانی نەناسراوی وەکو لودویک شلۆیتزر هەبوو، بەلام ئێرنست رەنان، زمانناسی بەناوبانگی فەرەنسی لە ساڵی ١٨٨٥ مەترسی ئەو تیۆرەی نیشان دا لە سەرلێشێواندی زمانناساندا: “ئێستا دەبینین کە ئایکۆن بیرۆکەی بەدبەختی برەو پێدا، کە بە بنەماڵەی و مانەکانی سیرو ـ عەرەب ناوی سامی بەسەردابرین. ئەم ناوە کە بەهۆی باوبوونەکەی ناچارمان دەکات کە بەکاری بهێنین، هۆکاری زۆرێک لە سەلێشێواویەکانە. دووبارەی دەکەمەوە کە واژەی سامی، تەنیا بە خەڵکانێک دەگوترێت کە زمانەکانی عیبری، سوریایی، عەرەبی و هەندێک زاراوەی دراوسێکانیان قسە دەکەن، بەلام بە هیچ مانایەک ناتوانرێت بەو کەسانە بگوترێت کەلە بەشی دەیەمی کتێبی(گەشتی پەیدابوون) بە ناونیشانی مندالانی شەم هاتوون، بە سامیان بزانین، لانی کەم دەکرێ نیوەی ئەوان بخەینە ناو نەژادی ئارییاییەکان.” زمانناسێکی تری ئەڵمانی، نۆدلکە لە سەدەی نۆزدەیەمدا، ناونانی سامی بە یەهوودیەکان بە هەڵە دەزانێت، چونکە ئەوان لە زۆر لایەنەوە ببون بە ئەوروپایی.

لە دوای شکستهێنانی ئەڵمانیا لە شەری یەکەمی جیهانیدا، بەسەردابرانی سزا قورسەکانی شەر و هەستی رقلێبوونەوەی خەڵکی ئەڵمان و قەیرانی ئابووری ریشەدار لە دەیەی بیست و سی سەدەی بیستەم لە ئەڵمانیا، حزبی نازی دەستەلاتی گرتە دەست. تیۆری هیتلەر لەبارەی ناخۆشی بۆ ئەڵمانەکان دەیگەراندەوە بۆ پیلانی یەهوودیەکان و لەم روەوە هیتلەر، لەناوبردنی نەژادی بە هەنگاوی یەکەم دەزانی لە چارەسەرکردنی قەیرانی ئەڵمانیادا. ئەو لە شەردا دەینووسی: “یەهوودیەکان لێپرسراوی هەموو شتێکن... یەهوودیەکان هۆکاری بەدبەختی و ناخۆشی ئێمەن.” ژان پۆل سارتەر لە نووسینەکەی

خۆیدا به ناوی(چەند تێرامانێک بۆ مەسەلەی یەهوود) ئەم پێناسەیە بە ئەنتی سمیتیزم باس دەکات: "ئەگەر کەسێک تەواوی بەدبەختییەکانی خۆی یان بەشێکیان بگەڕێنێتەوە بۆ بوونی یەهوودیەکان لە کۆمەڵگەدا، ئەگەر بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان، یەهوودییەکان لە هەندێ مافی خۆیان بێبەش بکات، وەکو نەهێشتنی ئەنجامدانی چالاکی ئابووری، کۆمەڵایەتی، دەریان بکات لە وڵات و یان بە کۆمەڵ بیانکوژێت، دەڵێین کە ئەم کەسانە دیدی ئەنتی یەهوودیان هەیە." چەندین سەدە پێش هیتلەر، کەنیسە بۆ زاڵبوون بەسەر هەژاری و تاعووندا، شۆڕشی شەڕەکانی خاچپەرستانی دروستکرد و جوتیارانی سەردەمی قاتوقڕی و لاتەکای ئامادەکرد بۆ وەرگرتنەوەی وڵاتی پیرۆز لە موسڵمانەکان. قەشە خاچپەرستەکان برەویان بەم دورشمە دا کە: بۆ دەبێ ئێمە بچینە ئەوسەری دونیا تا لەگەڵ میللەتانی تر شەڕ بکەین، بەڵام کەسانێک کە زۆرترین دوژمنکاریان لەگەڵ مەسیح هەبووە و لەوڵاتی خۆماندا دەژین، دەستیان لێ نەدەین. دەرەنجامی ئەم بانگەشەیە، کوشتار و بەتاڵان بردنی یەهوودیەکان بوو بە درێژایی قەراغی راین لە لایەن سوپای خاچپەرستەکانەوە. هیتلەر هەمان بەڵگەی دووبارە هێنایەوە گۆڕێ، ئەنتی سمیتیزم وەکو شێوازێکی فیکری نەخۆش لە کۆڕوکۆبوونەوە رۆشنگەرییەکان بانگەشەی بۆ دەکرا، بوە بریارێکی کارپێکراوی سیاسی لە وڵاتی ئەڵمانیادا. حزبی نازی لەگەڵ ئەوەی دەستەڵاتی گرتەدەست، دەستی کرد بە سنووردارکردنی مافی وەڵاتییە یەهوودیەکان، تەنانەت فیزیا و بیرکاری ئەنیشتاینیش بە ناونیشانی فیزیای یەهوودی مەحکوم کرا. لە کتێبی سوزان بەرلین، نووسینی فەیلەسووف و بیرمەندە یەهوودیەکانی ئەوروپا سوتێندران و لەو شەوەی کە بە "شەوی شووشە" ناسراوە، پەرستگای یەهوودیەکان ئاگریان تێبەردرا و تەوراتەکان سوتێندران.

ئەنتی یەهوودی جۆرە هیسترایەکی تاکی و دەستەیە و رەخنەگران، ئەو نەخۆشیەیان بە نەخۆشی دەروونی دەستەیی زانیوە. سۆل فریدلاندەر بە لێکۆڵینەوەی راپۆرتە سەرینیی و پراکتیکەکانی رێبەرانی نازی و نەخۆشانی ئەنتی سمیت، دەگاتە ئەو ئەنجامەی دژە یەهوودیەکانی دەمارگرژ زۆربەیان، پەریشانیەکی جیدیان هەیە لە رەفتار و کەسایەتیاندا. بە تایبەتی ڤاگنەر، مۆسیقازانی نازی، بە گوتەی ژیاننامەنووسان ئەو تووشی نەخۆشیەکی دەروونی تۆڵەسەندنەوە ببوو. سەرگی نیلۆس، رۆژنامەنووسی پلە سێی رووسی کە بە فەرمانی ئاسایشی تزارەکان لە سەدەی نۆزدەیەمدا کتێبی ساختەی "پرۆتۆکۆلی پیرانی سیون"ی نووسی و ئەو شتانەی وەکو نهێنیەکانی پشتی پەردەی یەهوودیەکانی جیهان بڵاوکردەوە (کە ئەمرۆش هێشتا پایەی ئەنتی سمیتیزم لە وڵاتە داوەکەوتوو و بێئاگاکان هەیە)، بە گەواهی پزیشکان، تووشی وەهمەکانی پارانۆیا بوە و بەردەوام لە مەزرای عەقڵ و شێتی رۆیشتوە. زیگمۆند فرۆید، ئەنتی سمیتیزم بە تێرنەبوونی خواستی هێربشردنی مرۆڤی کۆمەڵایەتی دەبەستێـەوە و دەنووسێت: "مرۆڤەکان

ناتوانن ئاشكرا و به ئاسانی خواستی هێربشبردنی دەروونیان دابمرکێننەوە. ئەوانەی لە تێرکردنی ئەم خواستە قەدەغە کراون، هەست بە نارەحەتی دەکەن. چەند کۆمەڵگەیەکی بچووک ئەم دەستکەوتەیان هەیە کە غەریزەی هێرشبردن تیایاندا دەتوانێت لە ڕێگای دوژمنکاریی لەگەڵ کەسانی دەرەوەی گروپ وەدیار بخەن.”

ئەو ئەنتی یەهوودیانەی کە دەتوانن پێشداوەرییەکانی زەینی خۆیان پراکتیزە بکەن، زۆربەیان لە لێکۆڵینەوە دەرونییەکان گرێی ئۆدێبیان لەخۆیاندا نیشان داوە. ئەوان کە یەهوودیەکان بە باوکی مەسیحییەکان دەزانن، بەرانبەری ئەو باوکایەتیە هێماییە حاڵەتی هێرشبردنیان هەیە. سۆل فریدلاندەر ئەفسانەی ئازاردانی منداڵ لە لایەن یەهوودیەکانەوە، بە ڕەنگدانەوەی ئەو ترسە نەخۆشانەیە لە باوکی ستەمکار دەزانێت. تیۆدۆرۆ ئادرونۆ و مەکس هۆرکهایمەر لە وتارە بەناوبانگەکەی خۆیدا بە ناوی “ڕەگەزەکانی ئەنتی سمیتیزم” کە بەشی کۆتایی نووسینەکەیان بە ناوی “دیالیکتیکی ڕۆشنگەری”یە، پەیوەندی ئەنتی یەهوودی لەگەڵ پارانۆیای خەساندن باس دەکات، چونکە یەهوودیەکان خەتەنەکردن بە نەریتی ئیبراهیم و بە پێویستی دەزانن. ژان پۆل سارتەریش هەر کەسێکی ئەنتی یەهوودی لە بوونی خۆیدا بە یەک بکوژ دەزانێت کە هەرچەند خواستی کەسەکە بۆ کوشتن دەشارێتەوە، بەڵام ڕقلێبوونەوە و ئازار و بێبەشکردنی یەهوودیەکان بۆ ئەو، هێمایەکە بۆ کوشتن دەژمێردرێت. سارتەر دەنووسێت: “ئەنتی سمیت کەسێکە کە دەیەوێت بێرەحم بێت، گەردەلولێکی توورە، زریانێکی وێرانکەر بێت بە هەموو شتێک بێت جگە لە مرۆڤ.”

ئەوەی نازییەکان دوای دەستەڵات گرتنە دەست، نەک تەنیا لەگەڵ یەهوودیەکان، بەڵکو لەگەڵ گەلانی ئەوروپا کردیان، دەستەواژەی “نازی” لە هەموو فەرهەنگەکان، تەنانەت لە وڵاتە عەرەبیەکان، لەژێر کاریگەری سۆڤیەتی دەیەی پەنجا، هاومانای خوێنخۆر، ڕەوشت ئاژەڵ و ئازارەکانی تری دروستکرد. دەرەنجامی ئایدیۆلۆژیی نەژادی نازییەکان، ئەزموونە پزیشکییە ناخۆشەکانی منداڵانی یەخسیر، داهێنانی شێوەکانی ئەشکەنجە و دانپێدانان و بەرپاکردنی دەزگاکانی جهەنەمی کوشتارە ملیۆنییەکان بوو. هەموو ئەوانە، خۆیان تاقیگەیەک بوون کە ئەگەری زیندانیکردن و تاکیەتی مرۆڤ و خستنە قەفەسی سەربەستی مرۆڤەکانی تێدا تاقیکرایەوە. لەگەڵ ئەم هەمووەشدا، سەرەنجام، ئەمە نە سەربەستی و تاکیەتی مرۆڤایەتی، بەڵکو ئادۆڵف ئایشمەن بوو کە بە قەفەسی شوشەیی دادگا سپێردرا.

سەرچاوە: سایتی “ایران امروز”